

INFORMACE ZE SEMINÁŘE AUÚP OBNOVA ÚZEMÍ PO POVODNÍCH – PRAKTICKÉ ZKUŠENOSTI, ANEB POVODNĚ BYLY, JSOU A BUDOU

Ve dnech 10. a 11. 4. 2003 se ve městě Písku v sále kina Portyč na Čechově ulici, ležící podél levého břehu řeky Otavy, konal seminář Obnova území po povodních – praktické zkušenosti. Akci pořádala Asociace pro urbanismus a územní plánování České republiky. Dovolte mi prosím, abych se jako účastník semináře s vámi podělil o některé poznatky, zkušenosti i zážitky z tohoto setkání.

Aniž bych měl v úmyslu znepokojovat veřejnost, jsou dle aktuálních prognóz klimatologů situace obdobné povodním na Moravě a v Čechách z uplynulých pěti let i nadále velmi pravděpodobné. Je proto namístě hledat technická i organizační řešení, jak těmto krizovým situacím úspěšně aktivně čelit a nikoliv pouze pasivně odstraňovat jejich následky, což vždy vyžaduje mnohem větší vynakládání lidských sil i financí. Cílem semináře bylo proto především hledání takových prostředků a nástrojů územního plánování, kterými by bylo možno alespoň zčásti eliminovat účinky a následky povodní v budoucnu.

Město Písek nebylo zvoleno za místo konference náhodně. Nejen, že bylo velmi citelně postiženo poslední povodní, ale zejména zde bylo možno na vlastní oči spatřit příklad řešení nové zástavby Čechovy ulice nacházející se v aktivní povodňové zóně na břehu Otavy. Tato zástavba úspěšně čelila živelné pohromě minulého roku. Jedná se o výstavbu nového nábřeží a obecních domů na levém břehu řeky, od národní kulturní památky Kamenný most až k mostu Novému. Jde o příklad takzvaného „rychlého urbanismu“, v České republice dosud ojedinělý, kdy od schválení územního a regulačního plánu po kolaudaci souboru staveb uběhly pouhé 4 roky. Autorem územního plánu je Ing. arch. Petr Vávra, autorem regulačního plánu a jednotlivých staveb je doc. Ing. arch. Jaroslav Trávníček.

V příjemném prostředí kina se sešla celá řada odborníků z praxe: projektantů, pořizovatelů a zástupců státní správy, zastoupeno bylo i Ministerstvo pro místní rozvoj. V bohatém programu vystoupili se svými příspěvky, popisujícími vesměs praktické zkušenosti, plynoucí zejména z poslední povodně v roce 2002. Seminář

proběhl v klidném a přátelském prostředí za laskavého vedení předsedajícího Ing. arch. Miroslava Tůmy. Akci doprovázela v předzářích kina instalovaná malá výstava územně plánovací a další dokumentace, zabývající se povodňovou problematikou. Expozici sugestivně dokreslovaly autentické fotografie povodně loňského roku.

Zabývat se zde podrobně jednotlivými referáty nepovažuji za účelné, neboť během června bude k dispozici jejich sborník, který připravuje a bude distribuovat Asociace pro urbanismus a územní plánování České republiky svým členům a všem zájemcům, kteří si jej ještě před konáním semináře objednali. Rovněž doufáme, že jednotlivé příspěvky budou k nahlédnutí i na internetových stránkách asociace www.urbanismus.cz, kde jsou i informace o programu a zaměření semináře. Přílohou sborníku bude pro členy asociace i leták Protipovodňová ochrana v územních plánech obcí, vydávaný v aktualizované podobě Ústavem územního rozvoje, kde jej lze objednat i samostatně.

Přesto bych zde rád upozornil na některé zajímavé postřehy a referáty, které mě v průběhu jednání zaujaly.

Pevně zakotvená archa

Na závěr dopoledního programu prvního dne byli účastníci semináře pozváni na procházku na břeh Otavy podél nové zástavby Čechovy ulice. Doc. Ing. arch. Jaroslav Trávníček nás zasvěceně jako autor návrhu na místě seznámil se zdařilou realizací obecních domů. Dodnes je na fasádách okolních domů patrná maximální hladina zátopu, kterou po sobě povodeň zanechala, sahající až do prvního poschoďí domů. Avšak na rozdíl od starší části Čechovy ulice, kterou na mnohých místech velká voda silně poškodila a dodnes jsou na ní patrné následky, jsou obecní domy nedotčeny a to i přesto, že stojí v aktivní zóně povodně hned za starým Kamenným mostem, dnes již nejstarším dochovaným v Čechách (je zmiňován poprvé v roce 1348). Povodňová vlna, která se přes most přelila, strhla z něj

nejen sochy, ale i kamenné zábradlí a dokonce vytrhávala i dlažební kostky, což svědčí o její mimořádné síle. O to více je třeba ocenit již zmíněnou novou část Čechovy ulice, která náporu odolala. Podíváme-li se na nové obecní domy ze starého mostu, nemůže nám uniknout nápadný tvar, který připomíná loď plující přídílí proti proudu řeky. Architektonický záměr prokázal při povodni svou funkčnost. Je zde důkaz, že divoké vodě lze úspěšně čelit, že je možné postavit novodobé „archy“, které v boji s živly uspějí. Historie nás však učí, že poručet přírodě se nevyplácí a tak by obdobná řešení měla i v budoucnu zůstat spíše ojedinělá a mělo by se k nim přistupovat až po zralé úvaze.

Dobytá pevnost Josefa II.

Druhý den jistě zaujal účastníky semináře příspěvek Ing. arch. Petra Vávry ze studia Kapa o městě Terezín, které – ač stavěné jako nedobytné – bylo pokořeno loňskou povodní. Pevnost Terezín dal císař Josef II. vystavět v roce 1780 v místě původního lužního lesa na levém břehu Ohře před jejím soutokem s Labem. Měla sloužit jako obrana před pruskými vojsky. Na tisících dřevěných kůlů, zaražených 6 metrů hluboko do promáčených naplavenin, byl nasypán pahorek vystupující rovněž 6 metrů nad okolní rovinu, a byly navrženy obranné valy. Půda byla vysušena systémem odvodňovacích kanálů, byly vykopány kilometry podzemních chodeb a štol, vedoucích daleko před hradby, až do linií očekávaného nepřítele obléhajícího město. Štoly měly sloužit k uložení náloží přímo pod nohy protivníka. Díky obraným valům a systému odvodňovacích kanálů měla pevnost odolat nejen nepříteli – prověření této schopnosti však dějiny neumožnily – ale i povodni. V průběhu více než dvou set let však město „zcivilnělo“. Obranné valy byly proráženy silnicemi, odvodňovací kanály zastavěny ploty a domky zahrádek, podzemní chodby nebyly udržovány, ba dokonce nebyly ani zmapovány. To vše se stalo osudným při povodni roku 2002. Voda pronikla do města v místech přerušení valů silnicemi, odvodňovací kanály byly ucpány hráze-

mi, které divoká voda vytvořila z plotů, zbytků zahradních domků a nepořádku v zahrádkách. Dílo zkázy dovršila voda dlouho stojící kolem města. Ta zeminu proměnila v tekoucí bahno, které vniklo do podzemních štol, což se na mnoha místech projevilo propadnutím povrchu. Pevnost byla dobyta. Odstraňování následků bude velmi náročné zejména proto, že je nutno prověřit celý systém podzemních chodeb a zabezpečit jejich již porušená i další kritická místa. Nezbytné je i obnovení funkcí odvodňovacích kanálů a obraného valu. Zkrátka je třeba řádně se připravit na nepředvídatelného nepřítel.

Tři ostrovy pod vodou

Na soutoku Labe s Ohří leží město Litoměřice. Už sama poloha předurčuje místo k ohrožení velkou vodou. Nacházeli se navíc v mohutném toku Labe ostrov, dá se říci, že jeho osud je za povodně zpečetěn. Tak je tomu i v případě, se kterým nás seznámil doc. Ing. arch. Jan Mužík. V blízkosti Tyršova mostu jsou při pravém břehu řeky tři „ostrovy“: Písečný, Střelecký a Rybáře. Uvozovky jsou zde namístě, protože nejde o ostrovy v pravém slova smyslu. Zůstaňme však u tohoto pojmenování. Nejblíže je pojmu ostrov Písečný, spojený s pravým břehem pouze úzkou šíjí. Střelecký ostrov je vlastně poloostrovem, zasahujícím do řeky svou východní částí a Rybáře jsou již součástí pravého břehu Labe. Pomyslný ostrov z této části města tvoří těleso železnice odřezávající ji od zbytku Litoměřic. Železnice ostatně „odřezává“ od města i oba další ostrovy. Celé území je tak i bez velké vody trochu „z ruky“ a izolované. Z hlediska ohrožení povodněmi jde o území nehájitelné. Z hlediska urbanistického však o území pro město cenné. Rozhodnout řešení tohoto rozporného postavení je velmi obtížné. Dnes jsou ostrovy Písečný a Střelecký užívány převážně k rekreaci a sportu, Rybáře pak i k bydlení. Převažuje záměr i nadále území zachovat jako organickou součást města. Jejich využití by však mělo být takové, aby nebylo potenciální hrozbou v případě povodní

a zachovalo si svou funkčnost i v případě povodně doslova pod vodou. Není to pro urbanistu dostatečná výzva?

Teplota z vody

A ještě jedna zajímavost. Příspěvek firmy Hennlich z konce druhého dne semináře. Týkal se možnosti využití tepelných čerpadel na územích ohrožených povodněmi. Nejúčinnějším způsobem využití tepelného čerpadla je získávání tepla z vody, přičemž podzemní voda má nejlepší celoroční účinnost: 4 až 5 násobný zisk energie oproti energii vložené. Teplota se odebrá z vody čerpané ze studny. Po ochlazení o 4 °C v tepelném čerpadle se voda vrací do druhé vsakovací studny. Předpokladem využití tohoto systému jsou příznivé hydrologické podmínky v lokalitě, což předpokládá podrobný hydrogeologický průzkum. Na územích zasažených povodněmi, zvláště v údolních nivách, kde voda dlouho stojí a posléze se v půdě stále nachází jako voda podzemní, je tato možnost získávání energie reálná. Navíc je zde další výhoda systému: v případě jeho úplného zaplavení vodou jsou náklady na znovuvvedení do provozu minimální, řádově v tisících Kč. Nebylo by vhodné posuzovat záplavová území i s ohledem na tyto možnosti?

Povodně byly, jsou a budou

Projdeme-li historii, zjistíme, že to, co nás potkalo v posledních letech, nebylo v minulosti ničím ojedinělým či výjimečným. Hovořili o tom ve svých referátech jak Ing. Jiří Friedl z Povodí Vltavy, tak Ing. Viktor Hrnčíř z firmy DHI, zabývající se povodňovými modely. Od roku 735 do roku 2002 bylo jen na Vltavě a potažmo v Praze zaznamenáno 106 povodní a z nich 10 skutečně velkých. S povodněmi je proto nutno počítat i nadále, zvláště pak v období extrémních výkyvů počasí, ve kterém se právě nalézáme. I nadále však budou záplavy jen velmi obtížně předvídatelné. Spoléhat se pouze na řešení, která budou jen odstraňovat následky je krátkozraké a z dlouhodobého hlediska

finančně nejnáročnější. Cílem musejí být taková opatření, která následky povodně výrazně zmírní, nebo jim zcela předejde. V tomto ohledu není rčení „šťěstí přeje připraveným“ zdaleka jen prázdné heslo, vždyť nejde jen o peníze, ale především o lidské životy. Podstatnou roli v této prevenci hraje urbanismus a to nejen urbanismus obcí, ale i „urbanismus“ krajinný. Právě krajina doznala za stovky let „kulturního“ působení člověka podstatných změn (odlesnění, zornění, scelení pozemků, meliorace, zastavění a další), které ve svém součtu značně snižují její schopnost zadržet vodu, ale naopak zrychlují a zvětšují odtoky a tedy i umocňují ničivé účinky povodní. Dodnes téměř nijak neřízená výstavba v záplavových (zejména aktivních) zónách přináší s každou povodní další a další varovné signály, kterým je dobře naslouchat. Protipovodňová opatření musejí zaprvé chránit lidské životy, zadruhé musejí být ekonomická, to znamená že nesmějí být dražší než to, co je chráněno (bezděčně se zde vybavuje případ Hřenska) a zatřetí ochrana jednoho nesmí způsobit ohrožení jiného. Tato základní kritéria musí respektovat každé navržené řešení.

Samozeřejmě, že jde o finanční prostředky, které je třeba mít na tato preventivní opatření k dispozici, ale ty se v budoucnu s jistotou vrátí. Zde je nezapomenutelná úloha státu, který krom prostředků na obnovu území po povodních musí poskytovat i prostředky na prevenci. Jejich součástí je i financování změn územních plánů obcí postižených povodněmi, o kterém hovořil Ing. arch. Martin Tunka, CSc. z Ministerstva pro místní rozvoj (zde odkazují čtenáře na zvláštní přílohu čísla 1/2003 našeho časopisu a na oficiální internetové stránky www.mmr.cz, kde je možno nalézt podrobné informace). Je to jen první krok, po kterém musí následovat další, zabezpečující vlastní realizaci opatření v území. To je běh na dlouhé trati, který však nemožno vzdát, nebo odsouvat start do budoucna.

Pokud si účastníci setkání odnášeli domů podobné poznatky a pocity jako já – a jsem přesvědčen že ano – pak se setkání neminulo svým cílem.

Ing. arch. Jaroslav Tušer